

Dejiny urbárskej spoločnosti v Porube pod Vihorlatom

Slovo „urbár“ pochádza z latinského slova „urbarium“, čo v preklade do slovenského jazyka znamená „pozemková kniha“. V počiatkoch sa doň zapisovali držby vrchnosti a poddaných, ako aj ich práva a povinnosti, teda ho môžeme považovať za akéhosi predchodcu dnešnej pozemkovej knihy. Zvyčajne pritom išlo o rukopisný súpis v podobe zošita alebo knihy.

V januári 1767 vyšlo nariadenie – urbárska regulácia panovníčky Márie Terézie, ktorá obsahovala súpis práv a povinností poddaných (odstupňovaných podľa rozlohy nimi užívanej pôdy) voči zemepánom. V urbári boli konkrétne zapísaní poddaní, pracujúci na poliach a v lesoch šľachty.

Urbár pre Porubu vyšiel v roku 1774.

V rámci tereziánskeho súboru opatrení na ochranu a obnovu lesov sa na prvom mieste nachádzal lesný poriadok, vydaný 22. decembra 1769. Jeho slovenské znenie vyšlo pod názvom Porádek hor, aneb lesuv zachování.

Takmer všetky lesy v danom období patrili šľachte, poddaní v nich ale mohli slobodne zbierať drevo a pásť tam svoj dobytok. Les preto vyzeral inak ako dnes. Do veľkej miery naň vplývala ľudská činnosť. Realizovalo sa tu i tzv. pňové hospodárenie – pri ňom ľudia rezali mladé kmene stromov, ktoré následne obrastali mladými výhonkami. Keďže v lesoch prevládali skôr listnaté stromy, malo to vplyv aj na pasenie dobytka. Ohlodané výhonky listnatých drevín totiž dorastali rýchlejšie než pri ihličnatých stromoch. Les mal teda skôr charakter krovinatého porastu – nebol (tak ako dnes) vysoký, ale veľmi presvetlený, s bohatým podrastom tráv a rôznych bylín. Rovnako neboli striktne rozdelené pozemky na lesy, polia či lúky.

Podľa údajov uhorského štatistika Eleka Fényesa sa v Porube v roku 1837 nachádzala aj pila, čo úzko súviselo s ťažbou dreva v okolitých lesoch.

K úprave urbárskych pomerov došlo v revolučných rokoch 1848 – 1849, keď bolo formálne zrušené poddanstvo a pôda, zaznamenaná v urbároch, prešla do osobného užívania roľníkov.

Celý proces zmeny vlastníckych práv k pôde v prospech bývalých poddaných mal však zdĺhavý priebeh. Realizoval sa v dvoch etapách – v rámci prvej išlo o poddanské usadlosti, pri druhej o lesnú pôdu a pasienky. Usadlosť ako hospodárska jednotka sa zároveň stala základom, od ktorého sa odvádzal výpočet rozsahu vydelenej lesnej pôdy. Na jednu usadlosť

prítom zákon stanovil hornú hranicu 12 katastrálnych jutár (k. j.). Na lesnú pôdu mal nárok i duchovný miestnej farnosti a učiteľ.

Kategória držby urbárskych lesov sa formovala v prvých desaťročiach po revolúcii (1848 – 1849). Urbársky patent z roku 1853 nariadil pridelovať lesné podiely do vlastníctva bývalých urbárialistov – tí mali dovtedy iba užívacie právo.

Uvedený proces však trval celé desaťročia, a tak roľníci museli až do pridelenia lesných podielov za užívanie lesov robotovať.

Podľa zákona uhorského snemu z roku 1871 sa lesné prídely stali spoločným vlastníctvom urbáriálnych spoločenstiev, ktoré ich spravovali. Roľníkom boli prítom zvyčajne pridelované menej kvalitné lesy, ktorých stav sa ešte zhoršoval, pretože urbáriálne spoločenstvá neboli za daných okolností schopné zabezpečiť dodržiavanie rôznych zákonov a predpisov o správnom hospodárení v lesoch.

Prvé spoľahlivé štatistiky z roku 1869 ukazujú, že z celkového počtu 123 ekonomicky aktívnych osôb v Porube bolo až 118 zamestnaných v poľnom a lesnom hospodárstve.

Lesné pozemky neušli ani pozornosti banských podnikateľov, a to kvôli výskytu železnej rudy. V chotári Poruby, v hlavnej doline Porubského potoka, sa nachádzalo pole Adalbert. Vyťažená ruda sa následne spracovávala v Remetských Hámroch, v železiarňach grófa Sztárayho. Slabé výsledky ťažby ale spôsobili, že majitelia sa v roku 1885 baní zriekli a ťažobné polia boli vymazané z banských kníh.

Ťažili sa tu aj nerudné suroviny, konkrétne andezit. Kamenný lom sa prítom využíval najmä ako zdroj materiálu pri výstavbe a spevňovaní lesných ciest.

Lesy tiež zaberali najväčšiu časť porubského chotára. V 90. rokoch 19. storočia tu rástli výlučne listnaté stromy s prevládajúcim bukom. K najväčším vlastníkom pôdy s výmerou nad 100 k. j. patrili veľkostatkári, ktorí ale žili mimo obce. Pozemky s najväčšou výmerou boli v majetku Mórica Kronbergera (785 k. j. pôdy, z toho 736 k. j. lesov) a rodiny Sztárayovcov (707 k. j. pôdy, z toho 561 k. j. lesov). Medzi menších vlastníkov patrili dediči po Jurajovi Szepesim (308 k. j. pôdy, z toho 302 k. j. lesov) a Napoleon Török (224 k. j. pôdy, z toho 218 k. j. lesov). Miestni obyvatelia, združení v urbárskom spoločenstve, vlastnili spolu 312 k. j. bývalej urbárskej poľnohospodárskej pôdy (lesy a pastviny zaberali rovnako, po 155 k. j.). Z lesov, patriacich bývalým urbárskym roľníkom, bola vyše polovica (50,7 %) zaradená do kategórie rúbanísk, resp. čistín, približne tretinu (31,1 %) zas predstavovali mladé lesy do 10 rokov. Len približne pätina patrila medzi staršie porasty – z nich bolo približne 6,5 % klasifikovaných ako 61- až 80-ročné lesy a 11,8 % ako lesy 80- až 100-ročné. Reálna zásoba

a ročný výnos z ťažby dreva boli pritom pod predpísanou úrovňou. V danom období sa tiež postupne zvyšoval dopyt po drevnej hmote na priemyselné účely.

Časom sa majetok bývalých urbárskych vlastníkov v Porube zväčšoval. Koncom roka 1908 tak mali ich pozemky rozlohu 1 068 k. j. Išlo o najrozsiahlejší urbársky majetok v celom sobranskom okrese – zaberá 14,3 % všetkej urbárskej pôdy v okrese. A hoci jeho hodnota predstavovala 212 120 korún, čo vyše desaťnásobne prevyšovalo okresný priemer (ten predstavoval 20 405 korún na obec), vlastníkom neprinášal vysoký výnos. Čistý ročný príjem bol totiž iba 269 korún (až 8 obcí okresu malo pritom vyšší príjem, a to i napriek faktu, že výmera ich majetku bola menšia).

V danej súvislosti je potrebné zdôrazniť, že naši predkovia – hoci vlastnili poľnohospodárske a lesné pozemky – žili v prvej polovici 20. storočia veľmi skromne.

Poruba mala zriadenú aj svoju vlastnú lesnú škôlku. Keďže začiatkom 20. storočia bola dosť zanedbaná a zákon vyžadoval, že ju musí ošetrovať odborne vzdelaná osoba, tunajšie obecné zastupiteľstvo v roku 1906 poverilo starostlivosťou o ňu miestneho učiteľa – od roku 1908 mu tiež bolo vyplácaných 50 korún ročne.

Aj po vzniku prvej Československej republiky v roku 1918 najväčšiu časť porubského chotára, ktorý mal celkovú výmeru 2 054 hektárov (ha), zaberali lesy (išlo približne o 63 %). Ich významnú časť pritom vlastnilo spoločenstvo bývalých urbarialistov.

V roku 1936 malo spoločenstvo 85 členov, ktorí boli jeho spolumajiteľmi s právom 207 hlasov, na čele stál Michal Rejta. Výmera sa oproti predchádzajúcemu obdobiu znížila na 788,6 k. j.

Lesy ani teraz neprinášali vlastníkom významnejšie príjmy, ba práve naopak – spôsobovali im ťažkosti (išlo o platenie daní a poplatkov za ich správu). V roku 1931 museli dokonca odmietnuť ponuku pridelenia podielu z lesnej pôdy pri parcelácii veľkostatku Ladislava Széchényiho, pretože v rokoch krízy sa daňové nedoplatky urbárskych vlastníkov vyšplhali až na čiastku 200 000 korún. Ešte aj v roku 1936 ich nedoplatok predstavoval sumu 25 000 korún. Aby sa urbarialisti vyhli exekúcii (úradu by kvôli ich nemajetnosti i tak veľa nezískali), požiadali o povolenie na mimoriadnu ťažbu dreva.

Ako spolumajitelia lesov a lesných pozemkov mali teda bývalí urbarialisti významný podiel v rámci lesného hospodárstva. Ich základnou úlohou bolo pritom vykonávať lesohospodársku činnosť – tá spočívala v ochrane lesov, obnove porastov, vo zveľaďovaní lesov a v kultivácii lesných pasienkov.

Po vzniku Slovenského štátu a po skončení tzv. Malej vojny sa obec stala hraničnou. Keďže poľnohospodárstvo aj naďalej roľníkov uživiť nedokázalo, rovnako ako v minulosti

i teraz si privyrábali sezónnymi prácami v lesoch na veľkostatkoch a prácami vo Vojenských štátnych lesoch. Konkrétne rúbali drevo alebo pálili drevené uhlie. K zlepšeniu ich sociálneho postavenia prispieval aj štát – vykupoval totiž drevo pre potreby armády (v uvedenom období sa ťažili duby na mieste dnešnej strelnice).

Po skončení druhej svetovej vojny, v období rokov 1945 – 1949, štát postupne preberal do svojej správy bývalé lesy veľkostatkárov a lesy cirkevné, urbárske a obecné, ktoré boli konfiškované na základe nariadenia č. 104/1945 a v zmysle zákona č. 46/1948 Zb. o pozemkovej reforme.

Na sklonku 40. a začiatkom 50. rokov 20. storočia začala v Československu kolektivizácia poľnohospodárstva. Pri zakladaní jednotných roľníckych družstiev (JRD) bolo podľa zákona č. 69/1949 Zb. možné utvárať východiskovú materiálnu základňu družstiev aj z už jestvujúcich spoločenských. Slovenská národná rada (SNR) tak dňa 7. apríla 1949 schválila zákon o úprave právnych pomerov majetku bývalých urbárikov.

Zákonom SNR č. 2/1958 Zb. boli urbáriálne spoločensvá – kvôli potrebe ďalšieho rozvoja lesného hospodárstva – zrušené, pričom ich lesná držba prešla do vlastníctva štátu.

V roku 1960 boli lesy prevedené pod správu Východoslovenských štátnych lesov Košice – Lesný závod Sobrance, lesný hospodársky celok Remetské Hámre a ďalšiu ich časť zas spravovali Vojenské lesy a majetky Kamenica nad Cirochou, lesný hospodársky celok Jovsa.

Počas celého tohto obdobia sa pozemky viackrát vyvlastnili (napr. v roku 1977 bolo vyvlastnených 44 ha a 7 439 m² pre potreby armády), a to z dôvodu výstavby (vojenských objektov či komunikácií).

K ďalšej zmene došlo po vybudovaní Vojenského výcvikového priestoru Poruba pod Vihorlatom. Všetky lesné pozemky boli vtedy prevedené pod Vojenské lesy a majetky Kamenica nad Cirochou.

Na dopravu dreva sa až do roku 1970 využívala aj úzkokoľajná lesná železnica. Jej hlavná trať pritom viedla z Morského oka do Remetských Hámrov a ďalej, cez Porubu pod Vihorlatom, až do Michaloviec, na železničnú stanicu.

Spoločensko-politické zmeny, ktoré začali v novembri 1989, ovplyvnili takmer všetky sféry verejného života. Veľká pozornosť sa venovala i problematike vlastníckych a užívacích práv k nehnuteľnostiam, resp. okolnostiam uplatnenia nároku na ich vrátenie.

Od začiatku roka 1991 začala tiež obnova lesných pozemkových spoločenských.

Dňa 3. júla 1992 sa konala schôdza 142 členov a dedičov bývalých urbárikov, na ktorej schválili založenie (obnovenie) urbárskej spoločnosti v Porube pod Vihorlatom. Neskôr, 25. marca 1993, bola zaslaná žiadosť o jej registráciu na Ministerstvo vnútra SR.

Podľa stanov sa činnosť organizácie mala zameriavať na spoločný koordinovaný postup pri obnove a usporiadaní vlastníckych a užívateľských vzťahov členov bývalej urbárskej spoločnosti.

Dňa 10. decembra 1993 sa zišla ustanovujúca členská schôdza Lesného spoločenstva – podielových spoluvlastníkov lesa v katastrálnom území Poruba pod Vihorlatom, parcela mpč. 859, a to kvôli prinavráteniu lesa. Jeho prevzatie bolo naplánované na 9. marca 1994, kvôli istým nezrovnalostiam pri podieloch vlastníkov v doloženom výpise (bol v maďarskom jazyku, preto sa musel dať preložiť do slovenčiny) bol termín posunutý.

Stanovy urbárskej spoločnosti schválili dňa 26. mája 1995. Následne, 15. júna 1995, v zmysle zákona č. 330/91 Zb., bol tunajší obecný úrad požiadaný o to, aby vykonal zápis do evidencie pozemkových spoločenstiev. Dňa 23. februára 1996 zaslala urbárska spoločnosť žiadosť na register pozemkových spoločenstiev o zápis pozemkového spoločenstva s právnou subjektivitou (platnosť od 26. februára 1996).

Po schválení všetkých potrebných dokumentov bola zaregistrovaná **Urbárska spoločnosť obce Poruba pod Vihorlatom, pozemkové spoločenstvo** (podľa zákona č. 181/1995 Z. z.), jej samotná činnosť začala v roku 1997.

Orgánmi spoločenstva sú členská schôdza, výbor, predseda a dozorná rada, spoločnosť združuje vlastníkov s podielovým a so súkromným vlastníctvom.

K istej zmene došlo v roku 2000, keď do spoločnosti vstúpili aj súkromní vlastníci lesov.

Od počiatku činnosti do roku 2000 spoločnosť hospodárila na výmere do 600 ha, v roku 2009 výmera pozemkov predstavovala už 819,60 ha. Okrem lesných porastov spoločnosť spravuje aj približne 60 ha trvalých trávnatých porastov, v jej vlastníctve sú tiež lesy osobitného určenia, ktoré sa nachádzajú pri Vojenskom výcvikovom priestore Poruba pod Vihorlatom.

Proces obnovy vlastníckych práv podielového spoluvlastníctva nehnuteľností neustále prebieha, i napriek vynaloženiu enormného úsilia sa ho doposiaľ nepodarilo zavŕšiť.

Spoločnosť tiež získala z fondov EÚ nenávratný finančný príspevok vo výške 710 000 eur na vybudovanie protipožiarnej nádrže a na rekonštrukciu lesných ciest.

S urbárskym spoločenstvom spolupracuje i Poľovnícke združenie Poľana – vzniklo v roku 1995 a združuje poľovníkov z obcí z okresov Michalovce a Sobrance.

Spoločnosť zamestnáva aj niekoľko stálych pracovníkov, počas letnej sezóny i brigádnikov (vysádzajú nové stromčeky alebo upravujú les).

Ťažba drevnej hmoty je realizovaná najmä prostredníctvom dodávateľských firiem, ktoré sa starajú nielen o ťažbu dreva, ale aj o odvoz suroviny.

Valné zhromaždenia bývajú každý rok, od roku 2000 sa spravidla zvolávajú v apríli (rokuje sa na nich aj o vyplácaní dividend).

Obhospodarované plochy sú tvorené hlavne bukovými lesmi (85 %), zvyšok (15 %) predstavujú iné druhy listnatých stromov (hrab, breza, osika, topoľ či dub).

Vo funkcii predsedu predstavenstva urbárskej spoločnosti pôsobil Michal Kriška (do roku 2000), v súčasnosti tento post zastáva Gregor Ihnát (od roku 2000).

Použitá literatúra:

CAMBEL, Samuel a kol. *Dejiny Slovenska IV*. Bratislava : Veda, 1986, 535 s.

CAMBEL, Samuel a kol. *Dejiny Slovenska V*. Bratislava : Veda, 1985, 612 s.

KOLEKTÍV. *Encyklopédia Slovenska VI. zväzok*. Bratislava : Veda, 1982, 774 s.

KOLEKTÍV. *Slovensko 2. Príroda*. Bratislava : Obzor, 1972, 920 s.

KOLEKTÍV. *Vlastivedný slovník obcí na Slovensku 2*. Bratislava : Veda, 1977, 520 s.

KOVÁČ, Dušan a kol. *Kronika Slovenska 2*. Bratislava : Fortuna Print & Adut, 1999, 608 s.

MOLNÁR, Martin (zost.). *Poruba pod Vihorlatom*. Poruba pod Vihorlatom, 2010, 224 s.

VOLOŠČUK, Ivan - TERRAY, Ján (zost.). *Chránená krajinná oblasť Vihorlat*. Bratislava : Príroda, 1987, 287 s.

Za pomoc pri spracovaní témy ďakujem Ing. Gregorovi Ihnátovi – predsedovi spoločnosti, ako aj niektorým občanom Poruby pod Vihorlatom.

PhDr. Václav Ihnát

historik